

مقاله‌ی پژوهشی

ساخت و اعتباریابی مقیاس شکرگزاری اسلامی-ایرانی در دانشجویان ایرانی

خلاصه

مقدمه: هدف این تحقیق، ساخت و اعتباریابی مقیاس شکرگزاری اسلامی-ایرانی با تکیه بر چهارچوب اسلامی در فرهنگ ایرانی بود. این مقیاس به گونه‌ای طراحی شد که به طور خاص، شکرگزاری را بر مبنای قرآن و سنت، اندازه‌گیری کند.

روش کار: تعداد ۲۸۰ دانشجوی دانشگاه شیراز در تیر ماه سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰ از چهار خوابگاه دانشجویی به صورت تصادفی ساده برای شرکت در اعتباریابی مقیاس انتخاب شدند. به منظور تعیین ساختار عاملی مقیاس از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد و پس از آن تحلیل عامل‌های اصلی چرخش داده شده مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌ها: در تحلیل عاملی، از مجموع ۵۰ گویه، ۲۴ گویه حذف و ۲۶ گویه باقی ماند و در نهایت، سه عامل استخراج شد (خرده‌مقیاس‌های اخلاقی، درونی و افعالی). روایی واگرا و همگرایی این مقیاس به ترتیب با پرسش‌نامه‌های افسردگی بک و نگرش‌های مذهبی مسلمانان، رضایت‌بخش و در جهت مورد انتظار بود ($P < 0/001$ ، $r = -0/67$ ، $r = 0/59$). مقیاس شکرگزاری اسلامی-ایرانی و خرده‌مقیاس‌های آن از همسانی درونی مطلوبی برخوردار بود (آلفای کرونباخ برای ۲۶ گویه ۰/۷۸ بود).

نتیجه‌گیری: مقیاس شکرگزاری اسلامی-ایرانی یک مقیاس کوتاه، معتبر، پایا و قابل کاربرد در فرهنگ اسلامی-ایرانی می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: پایایی، تحلیل عاملی، روایی، شکرگزاری، مقیاس

محمدعلی گودرزی

استاد گروه روان‌شناسی بالینی، دانشگاه شیراز

رحمت... مرزوقی

دانشیار گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه شیراز

اکرم نوری

کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی، دانشگاه شیراز

*مؤلف مسئول:

ایران، شیراز، دانشگاه شیراز، دانشکده‌ی علوم تربیتی و روان‌شناسی، گروه روان‌شناسی بالینی

mgoodarzi@rose.shirazu.ac.ir

تاریخ وصول: ۹۲/۲/۱۱

تاریخ تایید: ۹۲/۶/۱۸

بی‌نوشت:

این مطالعه پس از تایید کمیته‌ی پژوهشی و با حمایت مالی دانشگاه شیراز انجام شده و با منافع شخصی نویسندگان ارتباطی نداشته است

Original Article

Development and validation of the Islamic-Iranian gratitude questionnaire (IIGQ) in Iranian undergraduate students

Abstract

Introduction: The objective was to develop and validate an Islamic-Iranian Gratitude Scale (IIGS) on the basis of an Islamic framework in Iranian culture. We designed this scale specifically to reflect the nature of gratitude according to Quran and Sonat.

Materials and Methods: Two hundred and eighty university students were selected from four dormitory buildings via simple random sampling on June 2011-2012 academic year in order to be participated in the validation phase. In order to determine the structure validity of the scale, explanatory factor analysis was used. Thereafter the analysis of rotated main components was used.

Results: In consequence of factor analysis, from a total of 50 items, 24 items were omitted and 26 items remained in the scale. Finally, three factors were extracted (moral, internal, operational subscales). Divergent and Convergent validity with Beck Depression and Islamic attitude questionnaires were also shown to be satisfactory ($r=0.67$, $P<0.001$, $r=0.57$, $P<0.001$ respectively). The IIGI and its subscales had good internal consistency (Cronbach's alpha coefficient for all 26 items=0.87).

Conclusion: The IIGI is a brief, valid, reliable and feasible measure of gratitude for use in the Iranian Islamic culture.

Keywords: Gratitude, Factor analysis, Reliability, Scale, Validity

Mohammad Ali Goodarzi
Professor of clinical psychology,
Shiraz University

Rahmatollah Marzooghi
Associate professor of educational
management, Shiraz University

Akram Noori
M.A. in clinical psychology,
Shiraz University

*Corresponding Author:

Department of clinical
psychology, Shiraz University,
Shiraz, Iran

mgoodarzi@rose.shirazu.ac.ir

Received: May. 01, 2013

Accepted: Dec. 09, 2013

Acknowledgement:

This study was approved and financially supported by the research committee of Shiraz University. The authors had no conflict of interest with the results.

Vancouver referencing:

Goodarzi MA, Marzooghi R, Noori A. Development and validation of the Islamic-Iranian gratitude questionnaire (IIGQ) in Iranian undergraduate students. *Journal of Fundamentals of Mental Health* 2014; 16(2): 120-9.

مقدمه

در متون روان‌شناسی، شکرگزاری^۱ به عنوان یکی از مولفه‌های روان‌شناسی مثبت‌نگر در سال‌های اخیر توجه محققان را به خود جلب کرده است (۱). سازه‌ی شکرگزاری برای دلالت بر مفاهیم متعددی به کار رفته است، از جمله قدردانی از نیکی‌های دیگران، قدرشناسی از داشته‌های خود، حیرت از شگفتی‌های جهان، انجام مناسک شکرگزاری، تمرکز لحظه به لحظه بر جنبه‌های مثبت زندگی، توجه به فناپذیری نعمت‌های جهان و مقایسه‌ی وقایع با اتفاقات بدتر (۲). شکرگزاری به عنوان نوعی هیجان، یک صفت شخصیت، یک فضیلت اخلاقی، یک عادت، نوعی بازخورد یا نگرش و یک پاسخ مقابله‌ای طبقه‌بندی شده است.

صفت شکرگزاری یا گرایش به شکرگزاری بر جهت‌گیری زندگی به سمت توجه و قدردانی نسبت به اتفاقات مثبت در زندگی اطلاق می‌شود (۲). به عنوان یک فضیلت اخلاقی، تجربه و ابراز شکرگزاری، ارتباطات سودمند را بین افراد توسعه می‌دهد و در سطح گسترده‌تر رفاه جامعه را افزایش می‌دهد. هر چند که در زندگی ممکن است تجارب مختلفی احساس شکرگزاری را برانگیزند، به طور معمول این احساس وقتی برانگیخته می‌شود که شخص از سوی فردی دیگر نوعی احسان و نیکی را ادراک کند بدون این که لزوماً شایستگی دریافت آن را داشته باشد یا آن را کسب کرده باشد. شکرگزاری به عنوان گرایش فرد برای قدردانی از نیکی و احسان با ارزشی به کار می‌رود که محصول تلاش خود فرد نیست (۳). ادراک بهره‌وری از یک نعمت همراه با این برداشت که فرد دیگری مسبب بهره‌وری او از آن نعمت است احساس شکرگزاری را ایجاد می‌کند.

تحقیقات گذشته نشان داده‌اند که شکرگزاری در بهزیستی روانی و جسمانی (۴،۵)، پیش‌بینی رضایت از زندگی (۶)، افزایش رفتارهای سودمند اجتماعی (۷) و شکل‌دهی روابط بین فردی با سایرین موثر بوده است (۸). در تحقیقات همبستگی، شکرگزاری با طیفی از عواطف مثبت مانند امیدواری، بخشایش، برانگیختگی، غرور (۹)، کیفیت ذهنی و طول مدت

خواب بهتر و نهفتگی خواب و اختلال عملکرد روزانه‌ی کمتر (۱۰) ارتباط نشان داده است. از سوی دیگر، رابطه‌ی منفی بین افسردگی، تنش و شکرگزاری گزارش شده است (۱۱). در ایران نیز لشنی، شعیری، اصغری مقدم و گلزاری گزارش دادند که راهبردهای شاکرانه می‌تواند عواطف مثبت و شادکامی را در افراد بهنجار افزایش دهد (۱۲). در متون دینی، کلمه‌ی شکرگزاری در بردارنده‌ی سه مولفه‌ی شناخت و آگاهی از نعمت، قدردانی از صاحب نعمت به صورت آشکار (کلامی) یا ناآشکار (باطنی) و استفاده‌ی درست و بهینه از نعمت در مسیر کمالی که نعمت‌دهنده از او خواسته است، می‌باشد (۱۳).

این مفهوم دینی آن قدر اهمیت دارد که در آیات و روایات مختلف به دفعات و در موقعیت‌های مختلف مورد اشاره قرار گرفته است و به بندگان شکرگزار، بشارت‌های مختلفی از جمله هدایت به راه راست و برخورداری از نعمت‌ها و نیکی‌های دنیایی (سوره‌ی نحل، آیات ۱۲۱ و ۱۲۲)، تداوم نعمت (سوره‌ی نحل، آیه‌ی ۱۱۲ و سبأ آیات ۱۵ و ۱۶)، افزایش نعمت (سوره‌ی ابراهیم، آیه‌ی ۷)، درک آیات خداوند و دریافت نور و روشنایی از مبدا آن (سوره‌ی ابراهیم، آیه‌ی ۵ و سوره‌ی لقمان، آیه‌ی ۳۱) رضایت خداوندی (سوره‌ی زمر، آیه‌ی ۷)، قبولی طاعات و اعمال (سوره‌ی احقاف، آیات ۱۵ و ۱۶)، نجات و رهایی از خشم و عذاب الهی (سوره‌ی قمر، آیات ۳۴ و ۳۵)، قرار گرفتن در مسیر کمال (سوره‌ی نحل، آیات ۱۲۰ و ۱۲۱) و موفقیت در آزمایش‌های الهی (سوره‌ی نمل، آیه ۴۰) (به نقل از ۱۴) داده شده است. برای اندازه‌گیری مفهوم شکرگزاری به معنای اسلامی و دینی آن، مقیاس خاصی ساخته نشده است. با وجود این، بر حسب تعاریفی که در سطور فوق توسط روان‌شناسان غربی به عمل آمد، مقیاس‌هایی برای سنجش شکرگزاری ساخته شده است که مضامین آن‌ها به طور غالب در جهت سنجش سپاسگزاری یا قدردانی از افراد یا اشخاصی است که خیری را به فرد می‌رسانند. از جمله‌ی این مقیاس‌ها می‌توان به پرسش‌نامه‌ی ۶ گویه‌ای شکرگزاری^۲ (GR-6) (۱۵)، مقیاس ۵۷ گویه‌ای قدردانی^۳ (با ۸ خرده‌مقیاس

^۲Gratitude Questionnaire^۳Appreciation Scale^۱Gratitude

شده‌اند و تنها بندگی و کرنش در مقابل خداوند بی‌همتا، ستوده شده است. از سوی دیگر، در دیدگاه اسلامی شکرگزاری به عنوان نوعی تمایل فطری در انسان قلمداد شده است که وقتی انسان‌ها نعمتی را دریافت می‌کنند به طور فطری گرایش دارند در مقابل دریافت نعمت شکرگزاری نمایند، در حالی که در روان‌شناسی غربی هنوز مفهوم شکرگزاری به طور دقیقی طبقه‌بندی نشده است و همان‌گونه که قبلاً ذکر شد به عنوان یک هیجان، صفت شخصیتی، نگرش و بازخورد، به آن پرداخته شده است.

علاوه بر این در دیدگاه اسلامی، شکرگزاری، لازمی سعادت و رستگاری و یک ضرورت رشدی است. انسان مومن کسی است که به مرتبه‌ای از تعالی رسیده باشد که در برابر نعمت‌های الهی همیشه و همه جا شکرگزار خداوند بی‌همتا باشد. این معنا در آیه ۴۵ سوره انفال این گونه بیان شده است: ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چون با گروهی برخورد می‌کنید، پایداری ورزید و خدا را بسیار یاد کنید که رستگار شوید (۱۹).

هر چند که مفهوم شکرگزاری به مفهوم اسلامی آن، اشتراکاتی با مفهوم شکرگزاری در متون روان‌شناسی دارد، از لحاظ بحث‌های نظری نمی‌توان این دو مفهوم را یکسان دانست. از سوی دیگر، در متون دینی نیز دیدگاه نظری یکپارچه‌ای از مفهوم شکرگزاری مطرح نشده است.

برای تولید علم اسلامی، ضرورتی ندارد که منتظر تشکیل یک دیدگاه نظری منسجم در مورد مفهوم شکرگزاری باشیم و می‌توان بر اساس محتویات آیات و روایات به تدوین پرسش‌نامه‌هایی برای سنجش مفاهیمی مانند شکرگزاری پرداخت و آن‌گاه با بسط نظری و تجربی این مفاهیم برای تولید علم اسلامی، تلاش کرد. به همین دلیل، در تحقیق حاضر تلاش شده است که تا با استفاده از دلالت‌های آیات و روایات مختلفی که در مورد شکرگزاری به ما رسیده است، پرسش‌نامه‌ای برای سنجش مفهوم نظری شکرگزاری از دیدگاه اسلامی تهیه شود و با استفاده از روش‌های مختلف آزمون‌سازی، ساختار عاملی، روایی و پایایی آن مورد بررسی قرار گیرد.

(۱۶) و آزمون ۴۴ گویه‌ای سپاسگزاری، شکرگزاری و قدردانی^۱ (با سه خرده‌مقیاس) (۱۷) اشاره کرد. پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری بر تجربه‌ی عاطفی شکرگزاری تاکید دارد و شکرگزاری را بر حسب فراوانی و شدت تجارب شکرگزاری و طیف وقایعی که عاطفه‌ی شکرگزاری را بر می‌انگیزند ارزیابی می‌کند. مقیاس قدردانی، مفهومی گسترده‌تر از شکرگزاری را می‌سنجد و ابعاد آن شامل: ۱- داشته‌ها، ۲- احساس احترام و دین، ۳- مناسک، ۴- لحظه‌ی کنونی، ۵- مقایسه‌های فردی/اجتماعی، ۶- شکرگزاری، ۷- فقدان/بدیاری و ۸- قدردانی از ارتباطات بین فردی می‌باشد. در آزمون شکرگزاری، سپاسگزاری و قدردانی، خرده‌مقیاس‌های زیر وجود دارد: ۱- قدردانی از مردم، ۲- قدردانی ساده و ۳- کامیابی. در مجموع، این مقیاس‌ها از لحاظ نظری دوازده بعد را برای مفهوم شکرگزاری مطرح می‌کنند. وود، مالت بی، استوارت و جوزف^۲، همبستگی درونی دوازده مقیاس فوق را با استفاده از روش تحلیل عاملی تأییدی مورد آزمون قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که تمام مقیاس‌های فوق را می‌توان به یک عامل تقلیل داد و مفهوم شکرگزاری، یک سازه‌ی چندعاملی نیست (۱۸).

از بررسی دیدگاه علمای اسلامی می‌توان نتیجه گرفت که آن‌ها نیز مانند روان‌شناسان غربی، دو مولفه‌ی شناخت و عاطفه را در مفهوم شکرگزاری، دخیل می‌دانند. با وجود این، در این زمینه اختلاف نظرهایی را نیز می‌توان مطرح کرد. در دیدگاه اسلامی، ریشه‌ی مفهوم شکرگزاری به رابطه‌ی انسان با خدا برمی‌گردد که نعمت‌دهنده‌ی اصلی و سرمنشا تمام نعمت‌ها است. تنها وقتی که انسان مومن به این مفهوم دست یافت، شکرگزاری او در سایر موارد نیز معنا پیدا خواهد کرد. از این دیدگاه، قدردانی و شکرگزاری از بندگان خداوند که واسطه‌ی رساندن نعمت‌های خداوندی به انسان بوده‌اند لازم و ضروری است. از این حیث که آن‌ها نیز خود از نعمت‌های خداوند هستند و شکرگزاری از آن‌ها به نوعی شکرگزاری از خداوند است. با وجود این، در متون دینی انسان‌ها از هرگونه تعبد و بندگی و کرنش در مقابل بندگان منعم خداوند، نهی

¹Gratitude Resentment and Appreciation Test

²Wood, Maltby, Stewart and Joseph

روش کار

جامعه‌ی آماری این تحقیق شامل تمام دانشجویان ساکن در خوابگاه‌های پسرانه و دخترانه دانشگاه شیراز در تیر ماه سال ۱۳۹۱ به تعداد ۳۳۰۰ پسر و ۳۰۶۰ دختر بود. نمونه‌ی پژوهش شامل ۳۰۰ نفر دانشجوی شاغل به تحصیل در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا بود که از اطاق‌های خوابگاه با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند.

حجم نمونه با توجه به تعداد گویه‌هایی که قرار بود مورد تحلیل عاملی قرار گیرند (۵۰ گویه) و برای هر گویه ۶ نفر انتخاب شد. برای تهیه‌ی پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری به آیات و روایات مربوطه مراجعه و بر اساس محتوای آن‌ها توسط محقق، گویه‌هایی طراحی شد. برخی از گویه‌ها نیز بر اساس استنباط محقق از متونی طراحی شد که توسط علماء و فضیلاي حوزه در زمینه‌ی شکرگزاری نوشته شده بود. نمونه‌ای از این گویه‌ها و منابع استخراج آن‌ها در جدول ۱ درج شده است.

جدول ۱- نمونه‌ای از گویه‌های پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری که بر اساس آیات استخراج شده‌اند

محتوای آیه یا حدیث	منبع	گویه
ای آل داوود شکر (این همه نعمت را) به جا آورید، هرچند که شمار کمی از بندگان من شکر گزارند!	سوره‌ی سبأ، آیه‌ی ۱۳	۲- در زندگی‌ام از خیلی چیزها محروم هستم. (معکوس) ۸- وقتی از نعمتی برخوردار می‌شوم، شکرگزاری می‌کنم.
خدا شهری را مثل زده است که امن و امان بود [و] روزیش از هر سو فراوان می‌رسید پس [ساکنانش] نعمت‌های خدا را ناسپاسی کردند و خدا هم به سزای آن چه انجام می‌دادند طعم گرسنگی و هراس را به [مردم] آن چشاند.	سوره‌ی نحل، آیه‌ی ۱۱۲	۱- وقتی در زندگی آرامش دارم، شکرگزار آن هستم. ۴۸- معتقدم زندگی کردن در صلح و آرامش، نعمت بزرگی است.
چون موجی کوه‌آسا آنان را فرا گیرد خدا را بخوانند و اعتقاد [خود] را برای او خالص گردانند و [لی] چون نجاتشان داد و به خشکی رساند برخی از آنان میانه‌رو هستند و نشانه‌های ما را جز هر خائن ناسپاسی انکار نمی‌کند.	سوره‌ی لقمان، آیه‌ی ۳۲	۴- وقتی مشکلی برایم پیش می‌آید، نمی‌توانم شکرگزاری را ادامه دهم. ۷- وقتی به مشکلی برخورد می‌کنم، خیلی برایم سخت است که به یاد نعمت‌هایی که دارم بیفتم.
		۱۰- در هنگام سختی‌ها و بلاها، قدر و ارزش آن چه را که داشته‌ام بیشتر متوجه می‌شوم. ۱۴- وقتی آرامشم به هم می‌خورد، شکرگزاری برایم سخت می‌شود.
کسی که نعمت‌دهنده از مخلوقات را شکرگزار نباشد، شکرگزار خداوند نیز نخواهد بود.	(۱۹)	۹- اگر کسی در حق من نیکی و احسان کند، خودم را مدیون و شکرگزار او می‌دانم.
آری به او سفارش کردیم که شکرگزار من و پدر و مادرت باشد که بازگشت همه به سوی من است.	سوره‌ی لقمان، آیه‌ی ۱۴	۱۲- از خداوند بزرگ سپاسگزارم که نعمت داشتن پدر و مادر را به من عطا کرد.
ای فرزندان اسرائیل، نعمت‌هایم را که بر شما ارزانی داشتم به یاد آورید.	سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۴۰	۴۰- زمانی که به نعمت‌ها و داشته‌های خود فکر می‌کنم احساس رضایت و خشنودی می‌کنم. ۴۷- نعمت‌هایی که خداوند به من عطا کرده را مدام بر زبان می‌آورم.

ابزار پژوهش

الف- پرسش‌نامه‌ی افسردگی بک: این پرسش‌نامه‌ی خودگزارشی شامل ۲۱ گویه است که توسط بک، استیر و گاربین^۱ برای اندازه‌گیری شدت افسردگی ساخته شد. هر گویه، یکی از علائم افسردگی را در مقیاس لیکرت ۴ گزینه‌ای می‌سنجد. دامنه‌ی نمرات این پرسش‌نامه بین ۹ تا ۶۳ متغیر بوده

و نمرات بالاتر، حاکی از افسردگی شدیدتر است. بر این اساس نمرات ۹-۰ نشان‌دهنده‌ی فقدان افسردگی، ۱۸-۱۰ افسردگی خفیف، ۲۹-۱۹ افسردگی متوسط تا شدید و ۶۳-۳۰ حاکی از افسردگی شدید می‌باشند. روایی همزمان این پرسش‌نامه ۰/۷۹ و پایایی بازآزمایی آن ۰/۶۷ گزارش شده است (۲۰). در ایران، گودرزی، ضریب همسانی درونی ۰/۸۴ را برای این پرسش‌نامه گزارش داده و همبستگی این پرسش‌نامه را با

^۱Beck, Steer and Garbin

پاسخگویی، هدف پژوهش و ضرورت همکاری صادقانه‌ی آن‌ها ارایه و به آن‌ها اطمینان داده شد که پاسخ‌ها محرمانه خواهد ماند. ترتیب خاصی برای پر کردن پرسش‌نامه‌ها در نظر گرفته نشد. پرسش‌نامه‌ها به صورت یک مجموعه در اختیار دانشجویان قرار داده شد و یک یا چند روز بعد با مراجعه به خوابگاه، جمع‌آوری گردید. حدود ۵ درصد از پرسشنامه‌هایی که توزیع شده بود، بازگردانده نشد. برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آزمون‌سازی مانند محاسبه ضرایب پایایی، روایی و همبستگی و برای مقایسه گروه‌ها از آزمون تی استودنت استفاده شد.

نتایج

از مجموع ۳۰۰ نفر آزمودنی، پرسش‌نامه‌های ۲۰ نفر ناقص یا ناکامل بود که این افراد از تحقیق کنار گذاشته شدند و تعداد نمونه به ۲۸۰ نفر (۲۴۰ نفر مجرد و ۴۰ نفر متاهل) کاهش یافت. میانگین سنی دانشجویان مورد بررسی ۲۴ سال با انحراف معیار ۱/۹ سال بود. ۸۸ نفر در مقطع کارشناسی، ۱۸۵ نفر در مقطع کارشناسی ارشد و ۷ نفر دانشجوی دوره‌ی دکترا بودند. ویژگی‌های توصیفی پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری و خرده-مقیاس‌های آن برای زنان و مردان به صورت جداگانه در جدول ۲ درج شده است.

پرسش‌نامه‌ی ۱۳ گویه‌ای افسردگی بک (۰/۷۴) را به عنوان شاهدی بر روایی پرسش‌نامه‌ی افسردگی بک قلمداد کرده است (۲۱).
ب- پرسش‌نامه‌ی سنجش نگرش مذهبی مسلمانان: این پرسش‌نامه‌ی خودگزارشی شامل ۲۶ گویه است که بر اساس پرسش‌نامه‌ی چهاربعدی گلاک و استارک توسط سراج‌زاده (۲۲) با اصول دین اسلام و فرهنگ ایرانی تطبیق داده شده است. این پرسش‌نامه در یک مقیاس ۵ درجه‌ای نمره‌گذاری شده و نمرات بالاتر، نشان‌دهنده‌ی نگرش مذهبی بالاتر می‌باشند. روایی این پرسش‌نامه از طریق محاسبه‌ی همبستگی نمرات پرسش‌نامه با نگرش سنج مذهبی خدایاری فرد برای کل آزمون ۰/۴۵ و برای ابعاد آن ۰/۳۴-۰/۲۹ گزارش شده است (۲۳). سراج‌زاده، ضرایب پایایی خرده‌مقیاس‌های آن را برحسب آلفای کرونباخ بین ۰/۸۷ تا ۰/۹۲ گزارش کرده است (۲۲). این پرسش‌نامه از لحاظ نظری دارای چهار بعد اعتقادی، تجربه‌ای، پیامدی و مناسکی می‌باشد. آلفای کرونباخ ابعاد مذکور در مطالعه‌ی حاضر به ترتیب برابر ۰/۸۹، ۰/۸۷، ۰/۷۳، ۰/۸۳ و برای نمره‌ی کلی پرسش‌نامه برابر ۰/۹۴ بود. برای ابعاد این پرسش‌نامه، مطالعات تحلیل عاملی وجود ندارد. ابتدا به هر کدام از آزمودنی‌ها توضیحاتی در مورد نحوه‌ی

جدول ۲- ویژگی‌های توصیفی و مقایسه‌ی نمرات مردان و زنان در مقیاس‌های شکرگزاری، افسردگی و نگرش مذهبی

متغیر	کل	مرد (۹۵ نفر)		زن (۱۸۵ نفر)		df	t	P
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین			
نمره‌ی کلی	۱۲/۹۷	۶۵	۱۴/۱	۷۲	۱۱/۹	۲۷۸	۴/۱	۰/۰۰۱
شکرگزاری اخلاقی	۷/۸۷	۲۸/۹	۵/۶	۳۱/۷	۴/۲	۱۳۵/۲۴	۴/۳	۰/۰۰۱
شکرگزاری درونی	۷/۳	۲۰/۹	۸/۲	۲۴/۲	۶/۶	۱۴۲/۹۲	۳/۳	۰/۰۰۱
شکرگزاری افعالی	۴/۴	۱۴/۹	۴/۳	۱۶/۱	۴/۴	۲۷۸	۲/۱	۰/۰۴
افسردگی	۱۰/۳	۱۱/۸	۹/۴	۱۳/۶	۱۰/۶	۲۷۸	۱/۴	۰/۱۱
نگرش مذهبی	۱۶	۶۴/۴	۱۳	۶۰/۸	۱۷/۲	۲۷۸	۱/۷	۰/۱۱

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که زنان نسبت به مردان در تمام خرده‌مقیاس‌های پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری، نمرات بیشتری کسب کرده‌اند. البته، مقدار تفاوت دو گروه در خرده‌مقیاس شکرگزاری افعالی نسبت به سایر خرده‌مقیاس‌ها کمتر است. مردان و زنان از لحاظ میزان افسردگی و نگرش‌های مذهبی، تفاوت معنی‌داری نشان نداده‌اند. به منظور تعیین ساختار عاملی پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری، با استفاده از روش تحلیل مولفه‌های

اصلی، عوامل دخیل در آزمون بررسی شدند. به منظور تعیین تعداد عامل‌ها، نمودار ارزش ویژه تمام عامل‌ها (در این جا منظور ۵۰ گویه است) ترسیم و بر اساس آزمون اسکری کتل (۲۴) سه عامل تعیین گردید. عامل‌ها با روش واریماکس چرخش داده شد. مقدار ضریب KMO^۱، ۰/۸۵ و آزمون کرویت بارتلت نیز در سطح $P < ۰/۰۰۰۱$ معنی‌دار بود.

^۱Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy

در تحلیل نهایی، از مجموع ۵۰ گویه، ۲۴ گویه حذف گردید و ۲۶ گویه باقی ماند (به جدول ۳ و ۵ نگاه کنید). جدول ۳ وزن عاملی گویه‌های هر یک از عوامل را پس از چرخش، نشان می‌دهد. عامل اول دارای ارزش ویژه ۶/۴۹ می‌باشد و ۲۵ درصد واریانس را تبیین می‌کند. با توجه به گویه‌های مربوطه می‌توان نام عامل را شکرگزاری اخلاقی نامید. عامل دوم دارای ارزش ویژه ۲/۵۶ می‌باشد و ۹/۹ درصد واریانس را تبیین می‌کند. با توجه به گویه‌های مربوطه می‌توان نام عامل را شکرگزاری درونی نامید. عامل سوم دارای ارزش ویژه ۱/۸۹ می‌باشد و ۷/۲۴ درصد واریانس را تبیین می‌کند. با توجه به گویه‌های مربوطه می‌توان نام عامل را شکرگزاری افعالی نامید. عوامل فوق در مجموع ۴۲/۱ درصد واریانس را تبیین می‌کنند. ضرایب همبستگی بین عوامل سه‌گانه‌ی فوق در تمام موارد مثبت و نشان‌دهنده‌ی وابستگی عوامل به یکدیگر است. این ضرایب در جدول ۴ درج شده است. همان گونه که مشاهده می‌شود ضرایب همبستگی عوامل با یکدیگر نسبت به همبستگی آن‌ها با نمره‌ی کلی به طور معنی‌داری پایین‌تر است که استقلال نسبی عوامل از یکدیگر را نشان می‌دهد.

جدول ۳- گویه‌های مربوط به عوامل سه‌گانه همراه با وزن عاملی آن‌ها برای پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری

(شماره‌ها بر اساس ترتیب پرسشنامه اصلی است)

وزن عاملی	گویه‌ها عامل‌ها	عامل
۰/۴۵	۳) وقتی در زندگی آرامش دارم، شکرگزار آن هستم.	عامل ۱: شکرگزاری اخلاقی
۰/۶۵	۸) وقتی از نعمتی برخوردار می‌شوم، شکرگزاری می‌کنم.	
۰/۸۲	۹) اگر کسی در حق من نیکی و احسان کند، خودم را مدیون و شکرگزار او می‌دانم.	
۰/۷۲	۱۰) در هنگام سختی‌ها و بلاها، قدر و ارزش آن چه را که داشته‌ام، بیشتر متوجه می‌شوم.	
۰/۷۳	۱۱) وقتی مطلبی را از کسی یاد می‌گیرم خودم را سپاسگزار او می‌دانم.	
۰/۶۶	۱۲) از خداوند بزرگ سپاسگزارم که نعمت داشتن پدر و مادر را به من عطا کرد.	
۰/۵۰	۳۱) در تنگدستی بیشتر خدا را یاد می‌کنم.	
۰/۶۷	۳۳) به خاطر نعمت سلامتی شکرگزار خداوند بزرگ هستم.	
۰/۵۰	۴۸) معتقدم زندگی کردن در صلح و آرامش، نعمت بزرگی است.	
۰/۴۶	۲) در زندگی‌ام از خیلی چیزها محروم هستم.	عامل ۲: شکرگزاری درونی
۰/۵۷	۴) وقتی مشکلی برآیم پیش می‌آید، نمی‌توانم شکرگزاری را ادامه دهم.	
۰/۶۵	۷) وقتی به مشکلی برخورد می‌کنم، خیلی برآیم سخت است که به یاد نعمت‌هایی که دارم بیفتم.	
۰/۶۱	۱۴) وقتی آرامشم به هم می‌خورد، شکرگزاری برآیم سخت می‌شود.	
۰/۴۳	۱۶) وقتی برآیم اتفاق بدی می‌افتد، اثر آن به مدت طولانی در ذهنم می‌ماند.	
۰/۵۵	۲۰) فکر نمی‌کنم در این دوره و زمانه کسی پیدا شود که بدون داشتن چشم‌داشتی در حق کسی لطفی کند.	
۰/۶۶	۲۱) هیچ وقت به داشته‌های خود قانع نبوده‌ام.	
۰/۵۷	۲۳) نعمت‌های مادی (خوردنی‌ها، پوشیدنی‌ها و...) نسبت به نعمت‌های معنوی مرا بیشتر جذب خودشان می‌کنند.	
۰/۶۵	۲۴) در زمینه‌ی برخورداری از نعمت‌های مادی، بیشتر خودم را با افراد بالاتر از خودم مقایسه می‌کنم.	
۰/۳۲	۲۸) فکر می‌کنم هر کسی باید بیشتر حافظ منافع شخصی خودش باشد تا منافع جمعی.	
۰/۵۲	۳۹) زمانی که دچار مشکلی می‌شوم نمی‌توانم به جنبه‌های مثبت زندگی نگاه کنم.	
۰/۳۶	۳۶) هیچ وقت بدون ضرورت شاخه درختی را نشکسته‌ام.	
۰/۶۰	۴۰) زمانی که به نعمت‌ها و داشته‌های خود فکر می‌کنم احساس رضایت و خشنودی می‌کنم.	
۰/۷۳	۴۱) از مواهب و نعمت‌های خدا در مسیر درست استفاده می‌کنم.	
۰/۷۴	۴۲) در برنامه‌ی فعالیت‌های روزانه‌ام زمان خاصی را برای شکرگزاری گنجانده‌ام.	عامل ۳: شکرگزاری افعالی
۰/۶۹	۴۷) نعمت‌هایی که خداوند به من عطا کرده بر زبان می‌آورم.	
۰/۶۷	۴۹) قادر هستم حتی در یک فاجعه، نقاط مثبت و خوبی‌ها را کشف کنم.	

جدول ۴- ضرایب همبستگی و همسانی درونی خرده‌مقیاس‌های شکرگزاری و رابطه‌ی آن‌ها با آزمون‌های افسردگی و نگرش مذهبی

شکرگزاری				مولفه‌ها	نوع مقیاس
افعالی	درونی	اخلاقی	نمره‌ی کل		
			$r=0.71$	اخلاقی	شکرگزاری
		$r=0.37$	$r=0.86$	درونی	
	$r=0.46$	$r=0.39$	$r=0.75$	افعالی	
$r_{tt}=0.78$	$r_{tt}=0.80$	$r_{tt}=0.84$	$r_{tt}=0.87$	آلفای کرونباخ	شکرگزاری
$r=0.44^{**}$	$r=0.54^{**}$	$r=0.31^{**}$	$r=0.56^{**}$		آزمون افسردگی بک
$r=0.52^{**}$	$r=0.52^{**}$	$r=0.34^{**}$	$r=0.59^{**}$	نمره کل	آزمون نگرش مذهبی
$r=0.25^{**}$	$r=0.33^{**}$	$r=0.39^{**}$		اعتقادی	
$r=0.25^{**}$	$r=0.30^{**}$	$r=0.51^{**}$		تجربه‌ای	
$r=0.16^{**}$	$r=0.28^{**}$	$r=0.30^{**}$		پیامدی	
$r=0.29^{**}$	$r=0.27^{**}$	$r=0.33^{**}$		مناسکی	

درونی به ویژگی توکل در زندگی، توجه به جنبه‌های مثبت و نه منفی، توجه به معنویات و حفظ و استمرار شکرگزاری در شرایط نامساعد اشاره دارد. شکرگزاری افعالی نیز به رفتارها و الگوهای فکری فردی اشاره دارد که در جهت توجه به جنبه‌های مثبت وقایع و استفاده‌ی درست و بجا از نعمت‌های خداوندی است.

مقایسه‌ی عوامل استخراج شده در پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی در مقایسه با مقیاس‌های شکرگزاری که در کشورهای غربی ساخته شده است مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی را نشان داد. در پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی در مقایسه با پرسش‌نامه‌ی تک‌عاملی شکرگزاری (۱۵) سازه‌ی شکرگزاری به سه سازه‌ی متمایز، تقسیم‌بندی شده است که این ویژگی می‌تواند در بسط و شناخت جنبه‌های مختلف سازه‌ی شکرگزاری کمک نماید. با وجود این، به عنوان وجه مشترک این دو پرسش‌نامه می‌توان گفت که کسب نمرات بالا در هر دو، بیانگر آستانه‌ی پایینی برای تجربه‌ی عواطف شکرگزاری است. در مقایسه‌ی محتوای پرسش‌های دو پرسش‌نامه می‌توان گفت که پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی از نظر محتوایی، تمامی گویه‌های پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری را در بردارد. بنابراین، به طور کلی این پرسش‌نامه، مفهوم وسیع‌تری از شکرگزاری را اندازه‌گیری می‌کند. مقایسه‌ی عوامل استخراج شده برای پرسش‌نامه‌ی اسلامی-

ضرایب همسانی درونی برای نمره‌ی کلی پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری و خرده‌مقیاس‌های آن در جدول ۴ درج شده است. به منظور بررسی روایی هم‌زمان پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری، همبستگی نمرات آزمودنی‌ها در این مقیاس با نمرات آن‌ها در آزمون افسردگی بک، پرسش‌نامه‌ی نگرش‌های مذهبی و خرده‌مقیاس‌های آن محاسبه شد. نتایج این محاسبات در جدول ۴ درج شده است.

بحث

در این پژوهش تلاش شده است با توجه به دلالت‌های آیات قرآن کریم و احادیث و روایات ائمه‌ی اطهار، پرسش‌نامه‌ی برای اندازه‌گیری سازه‌ی شکرگزاری ساخته شود و پایایی و روایی آن مورد بررسی قرار گیرد. پس از طراحی پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری به شرحی که در قسمت روش کار توضیح داده شد و اجرای پرسش‌نامه بر روی گروهی از دانشجویان دانشگاه شیراز، در اولین گام به بررسی ساختار عاملی این پرسش‌نامه با استفاده از روش تحلیل عوامل اصلی پرداخته شد. نتایج، سه عامل را در پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری آشکار ساخت: ۱- شکرگزاری اخلاقی، ۲- شکرگزاری درونی و ۳- شکرگزاری افعالی. شکرگزاری اخلاقی به خصوصیاتمانند قدر و ارزش نعمت‌ها و داشته‌ها، سلامتی، صلح و آرامش و ایثار و فداکاری دیگران را دانستن و سپاسگزاری از خداوند و افرادی که واسطه‌ی نعمت‌های خداوندی هستند اشاره دارد. شکرگزاری

فینچام^۲ نیز برابر $r = -0/34$ بوده است (۲۵). علاوه بر این، همبستگی بین آزمون شکرگزاری، سپاسگزاری و قدردانی با پرسشنامه افسردگی بک در گزارش واتکینز، وودوارد، استون و کولتس^۳ برابر $r = -0/34$ بود (۱۷). نتایج فوق نشان می‌دهد که پرسش‌نامه‌ی اسلامی-ایرانی شکرگزاری همبستگی منفی نیرومندتری را با آزمون افسردگی بک نشان داده و بنا بر این از روایی واگرایی قابل قبولی برخوردار است. این همبستگی منفی می‌تواند به عنوان یکی از مزایای کاربرد پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی نسبت به سایر پرسش‌نامه‌های شکرگزاری باشد. همبستگی پرسش‌نامه شکرگزاری اسلامی-ایرانی با پرسش‌نامه‌ی نگرش‌های مذهبی نیز حاکی از رابطه‌ی مثبت شکرگزاری و نگرش‌های مذهبی و نشان‌دهنده‌ی روایی هم‌زمان این پرسش‌نامه است.

نتایج پژوهش حاضر را نمی‌توان به تمامی گروه‌های اجتماعی و سنی تعمیم داد زیرا نمونه‌ی مورد بررسی در این تحقیق از بین دانشجویان انتخاب شده است. از سوی دیگر، باید توجه داشت که پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری ایرانی-اسلامی لزوماً مفهوم شکرگزاری را با توجه به تمام آیات و احادیث مورد سنجش قرار نمی‌دهد و در بردارنده‌ی سئوالاتی برای سنجش بخشی از مفهوم شکرگزاری است. بنابراین، در تفسیر نتایج نباید جانب افراط را گرفت. تحقیقات آینده جهت روشن‌تر شدن دلالت‌های مختلف مفهوم شکرگزاری در دیدگاه اسلامی، باید به بررسی رابطه‌ی این پرسش‌نامه با سازه‌های دیگر مانند شادکامی، سلامت روانی، عواطف مثبت و منفی، اضطراب، رضایت از زندگی، رضایت زناشویی و غیره پردازند. از سوی دیگر، پیشنهاد می‌شود که در تحقیقات آینده به بررسی مراتب مختلف شکرگزاری برحسب سطح رشد ایمانی و اعتقادی انسان‌های مومن پرداخته شود.

نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های این تحقیق، پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی از پایایی، روایی سازه، روایی همگرا و روایی واگرایی مطلوبی برخوردار است. این پرسش‌نامه، ضمن

ایرانی با خرده‌مقیاس‌های مقیاس قدردانی (۱۶) نشان می‌دهد که گویه‌های برخی از عوامل پرسش‌نامه‌ی اخیر مانند قدردانی از مردم، دارایی‌ها، مناسک، احساس احترام و دین، مقایسه‌های فردی/اجتماعی و شکرگزاری، در پرسش‌های پرسش‌نامه‌ی اسلامی-ایرانی نیز موجود می‌باشند. با وجود این، پرسش‌نامه‌ی اسلامی-ایرانی سازه شکرگزاری را به صورت خلاصه‌تری اندازه‌گیری می‌کند و بیشتر گویه‌های آن متمرکز بر شکرگزاری از خداوند کریم می‌باشد. در نهایت، در مقایسه‌ی عوامل پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی با آزمون شکرگزاری، سپاسگزاری و قدردانی (۱۷) می‌توان گفت که از نظر مفهومی محتوای گویه‌های مربوط به عامل شکرگزاری درونی با برخی از گویه‌های مربوط به دو عامل قدردانی ساده و کامیابی، ارتباط دارد و گویه‌های مربوط به عامل قدردانی از مردم با گویه‌های مربوط به عامل شکرگزاری اخلاقی مشابهت دارد. برخی از گویه‌های مربوط به شکرگزاری افعالی نیز با گویه‌های مربوط به عامل قدردانی ساده ارتباط دارد. با وجود این، همان گونه که قبلاً نیز ذکر شد تمرکز گویه‌های پرسش‌نامه‌ی اسلامی-ایرانی بر رابطه‌ی انسان و خدا است.

ضرایب همسانی درونی پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی و خرده‌مقیاس‌های آن بین $0/78$ تا $0/84$ بود. همین ضرایب برای پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری برابر $0/82$ ، برای مقیاس قدردانی بین $0/73$ تا $0/84$ (۱۶) و برای آزمون شکرگزاری، سپاسگزاری و قدردانی بین $0/76$ تا $0/90$ بود (۱۷). بنا بر این، می‌توان نتیجه گرفت که پایایی پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی و خرده‌مقیاس‌های آن مطلوب بوده و در مقایسه با مقیاس‌های مشابه از ویژگی ممتاز تمرکز بر جنبه‌های معنوی شکرگزاری برخوردار است.

همبستگی بین نمرات پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری اسلامی-ایرانی با پرسش‌نامه‌ی افسردگی بک برابر $r = -0/56$ بود. در تحقیقات پیشین، همبستگی بین پرسش‌نامه‌ی شکرگزاری و پرسش‌نامه‌ی افسردگی بک در گزارش مک‌کالو، امونز و تسانگ^۱ $r = -0/30$ (۱۵) و در گزارش برین، کاشدان، لسر و

^۲Breen, Kashdan, Lenser and Fincham

^۳Watkins, Woodward, Stone and Kolts

^۱McCullough, Emmons and Tsang

دربرداشتن مزیت‌های مقیاس‌های قبلی شکرگزاری، تمرکز داشته و نسبت به سایر مقیاس‌ها، رابطه‌ی منفی نیرومندتری با آشکارتری بر جنبه‌ی معنوی شکرگزاری و ارتباط انسان با خدا افسردگی دارد.

References

1. Harpman EJ. Gratitude in the history of ideas. In: Emmons RA, McCullough ME. (editors). The psychology of gratitude. New York: Oxford University; 2004: 19-36.
2. Wood AM, Froh JJ, Geraghty A. Gratitude and well-being: A review and theoretical integration. Clin Psychol Rev 2010; 30: 890-905.
3. McCullough ME, Emmons RA, Tsang J. The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. J Pers Soc Psychol 2002; 82: 112-27.
4. Wood AM, Joseph S, Maltby J. Gratitude predicts psychological well-being above the big five facets. Pers Individ Dif 2009; 46: 443-7.
5. Emmons RA, McCullough ME. Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. J Pers Soc Psychol 2003; 84: 377-89.
6. Wood AM, Joseph S, Maltby J. Gratitude uniquely predicts satisfaction with life: Incremental validity above the domains and facets of the five factor model. Pers Individ Dif 2008; 45: 49-54.
7. Tsang. J. Gratitude and prosocial behavior: an experimental test of gratitude. Cogn Emot 2006; 20: 138-48.
8. Algoe SB, Haidt J, Gable SL. Beyond reciprocity: Gratitude and relationships in everyday life. Emotion 2008; 8: 425-9.
9. Froh JJ, Yurkewicz C, Kashdan TB. Gratitude and subjective well-being in early adolescence: Examining gender differences. J Adolesc 2009; 32: 633-50.
10. Wood AM, Joseph S, Lloyd J, Atkins S. Gratitude influences sleep through the mechanism of pre-sleep cognitions. J Psychosom Res 2009; 66: 43-8.
11. Wood AM, Maltby J, Gillett R, Linley PA, Joseph S. The role of gratitude in the development of social support, stress, and depression: Two longitudinal studies. J Res Pers 2008; 42(4): 854-71.
12. Lasheni Z, Shaieri MR, Asgharimoghadam MA, Golzari M. The effect of teaching thankful strategies on positive emotions and happiness. Clinical psychology studies 2011; 4(1): 135-51.
13. Ragheb Isfahani H. [Translation and research on individual Quran words with lexical and didactic translation]. Khosravani Hoseini G. (translator). Tehran: Mortazavi; 2004: 461. (Persian)
14. Mansoori Kh. The relation between gratitude and actualization. [cited 2011]. Available from: URL; <http://www.maarefquran.org/index.php/page.viewArticle/LinkID,3642>.
15. McCullough ME, Emmons RA, Tsang JA. The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. J Pers Soc Psychol 2002; 82: 112-27.
16. Adler MG, Fagley NS. Appreciation: Individual differences in finding value and meaning as a unique predictor of subjective well-being. J Pers 2005; 73: 79-114.
17. Watkins PC, Woodward K, Stone T, Kolts RL. Gratitude and happiness: Development of a measure of gratitude, and relationships with subjective wellbeing. Soc Behav Pers 2003; 31: 431-51.
18. Wood AM, Maltby J, Stewart N, Joseph S. Conceptualizing gratitude and appreciation as a unitary personality trait. Pers Individ Dif 2008; 44: 619-30.
19. The holy Quran. Third edition. Translator: Bahauddin, Khoramshahi. Tehran: Nilofar Publication.
20. Beck AT, Steer RA, Garbin MG. Psychometric properties of the Beck Depression Inventory: twenty-five years of evaluation. Clin Psychol Rev 1988; 8: 77-100.
21. Goodarzi MA. [The study of validity and reliability of the Beck hopelessness scale in a group of Shiraz university students]. Journal of social sciences and humanities of Shiraz University 2002; 18(2): 27-39. (Persian)
22. Serajzadeh SH. [Religious attitude of Tehran adolescence and its implications for secularization theory]. MA. Dissertation. Tarbiat Modarres University, 1998: 10-11, 105-7. (Persian)
23. Khodayarifard M, Ghobari banab B, Shekofi Yekta M. [Preparation of the religious attitude scale for students]. Journal of psychology 2000; 3: 49-66. (Persian)
24. Cattell R. The screen test for the number of factors. Multivariate Behav Res 1966; 1: 245-76.
25. Breen WE, Kashdan TB, Lenser ML, Fincham FD. Gratitude and forgiveness: Convergence and divergence on self-report and informant ratings. Pers Individ Dif 2010; 49: 932-7.